

УКУКТУК МАСЕЛЕЛЕР ЖАНА ЭЛ АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТАР БОЮНЧА КОМИССИЯ

СЕГИЗИНЧИ ЖЫЙЫН

ОТЧЕТ

ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн арасында туризмди өркүндөтүү:

Ковид-19 пандемиясынын таасири жана келечектеги перспективалар

КИРИШҮҮ

Азербайжан Республикасынын Баку шаарында өткөн 9-пленаардык жыйынында кабыл алынган Катчылыктын 2020-жылга иш-чаралар планына ылайык, Укуктук маселелер жана эл аралык мамилелер боюнча комиссиянын сегизинчи жыйынынын күн тартибиндеги негизги маселе катары “ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн арасында туризмди өркүндөтүү” темасын бекитүү чечими кабыл алынды.

Дүйнөлүк Туризм Уюму (ДТУ) туризмди "адаттагы чөйрөсүнөн тышкары жерлерде бир жылдан ашык эмес жана 24 сааттан кем эмес эс алуу, иш жана башка максаттары менен саякаттап жүргөн адамдар" деп аныктайт. Туризм ички (саякатчынын өз өлкөсүнүн чегинде) же эл аралык түрүндө болушу мүмкүн, ал эми эл аралык туризм өлкөнүн төлөм балансына кирүүчү жана чыгуучу таасирин тийгизет.

Глобалдык заманда туризм ар кандай өзгөрмөлөргө жана параметрлерге, айрыкча тышкы саясаттын багытына таасир этет, дипломатия куралдарын колдонуу жана өлкөлөрдүн социо-экономикалык тутумдарынын түрдүүлүгү туризм боюнча чечимдер жана тажрыйбалар менен байланыштырылышы мүмкүн. Ар бир өлкө туристтик потенциалды жандандыруу жана

туристтердин санын көбөйтүү үчүн жеке, уюмдук жана улуттук деңгээлде өз саясатын жана мотивациялык факторлорду багыттоо зарылчылыгына туш болду.

Байланыш тармагындагы тез өзгөрүүлөр транспорттун ылдамдыгын, ыңгайлуулугун жана сыйымдуулугун жогорулатты, ошондуктан бул кырдаал эл аралык туризмге да оң таасирин тийгизди. Эл аралык саякат оңой жана жеткиликтүү болуп, чет өлкөлүк инвестициялар көбөйүп, туризмге тартылган инвестициялар туризмдин маалымдуулугун жогорулатып, мунун бардыгы эл аралык туризмдин өнүгүшүнө оң таасирин тийгизди.

Дүйнөлүк Туризм Уюмунун маалыматы боюнча, 1990-жылы дүйнө жүзү боюнча 435 миллион турист иш-чараларга катышса, 1995-жылы бул көрсөткүч 528 миллион, 2000-жылы 675 миллион, 2005-жылы 798 миллион, 2008-жылы 917 миллион жана 2010-жылы 940 миллион адамга жеткен. Дүйнөлүк Туризм Уюмунун эсептөөлөрү боюнча, 2020-жылы эл аралык туристтик иш-чараларга 1,6 миллиард туристтин катышуусу күтүлгөнү менен, Ковид-19 пандемиясы туризм тармагына катуу сокку урду.

КОВИД-19 чейин саякат жана туризм глобалдык ИДӨнүн 10% түзгөн глобалдык экономиканын тармактары жана дүйнө жүзү боюнча 320 миллиондон ашык жумуш орунуна ээ дүйнөлүк экономиканын маанилүү тармактарынын бири болуп калган. Туристтердин саны 2008-жылдын экинчи жарымынан 2009-жылдын акырына чейин жана 2009-жылкы H1N1 эпидемиясынын ортосундагы олуттуу экономикалык төмөндөөнүн натыйжасында азая баштаган, бирок КОВИД-19 пандемиясы туристтердин санынын өсүшүнө таасир эте баштаганга чейин акырындык менен калыбына келе баштаган.

Дүйнөлүк Туризм Уюмунун эсептөөлөрү боюнча, 2020-жылы эл аралык туристтердин келиши 58-78% төмөндөшү мүмкүн, натыйжада эл аралык туризмден түшкөн кирешелер 0,9-1,2 триллион АКШ долларына чейин жоготушу мүмкүн. Дүйнөлүк туризмден түшкөн кирешелер 2023-жылга чейин 2019-жылдын деңгээлине кайтып келиши күтүлбөйт. 2020-жылдын биринчи жарымында, дүйнө боюнча саякаттаган туристтердин саны 65% ашуунга кыскарды жана апрель айынан бери дээрлик токтошу байкалган.

Отчетто түрк тилдүү мамлекеттердин туристтик потенциалы жөнүндө маалымат берилип, туризмдин улуттук экономикага тийгизген таасири талданат. Мындан тышкары, КОВИД-19 пандемиясынын учурунда мүчө өлкөлөрдөгү туризм жаатында келип чыккан көйгөйлөр чечилет.

МҮЧӨ ӨЛКӨЛӨРДҮН АРАСЫНДАГЫ ТУРИСТТИК ПОТЕНЦИАЛ

ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн туризмдин бардык түрлөрүндө эбегейсиз потенциалы байкалууда, анын ичинде экологиялык жана жаратылыш туризми, кышкы туризм жана ден соолукту чыңдоо туризми. ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн арасында жогорку деңгээлдеги туристтик агым байкалса дагы, ал каалаган деңгээлде эмес. Түрк тилдүү мамлекеттердин арасындагы туризм потенциалын жакшыртуу максатында эки тараптуу жана көп тараптуу деңгээлде ар кандай аракеттер көрүлдү.

2015-жылдын 5-июнунда Бодрум шаарында өткөн IV Саммиттин жүрүшүндө кабыл алынган Түрк Кеңешинин мамлекет башчыларынын чечимине ылайык, «Заманбап Жибек Жолу» Биргелешкен Туристтик Пакет иштеп чыгуу үчүн жумушчу топ түзүлүп, анда Казакстан координатор катары аныкталды.

Туристтик пакеттин долбоору жеке сектордун өкүлдөрүнүн жана катышуучу өлкөлөрдүн туризм боюнча мамлекеттик органдарынын ведомстволук уюмдарынын колдоосу менен иштелип чыккан. Туристтик пакет Улуу Жибек Жолуна мүчө өлкөлөрдүн шаарларындагы кооз жерлерди кыдырып, түрк дүйнөсүнүн бай тарыхый жана маданий мурасы менен тааныштырууну камтыйт.

2016-жылдын 23-мартында Чымкент шаарында (Казакстан) өткөн Түрк Кеңешине мүчө мамлекеттердин Туризм боюнча жумушчу тобунун 7-жыйынынын жүрүшүндө, катышуучу өлкөлөрдүн туроператорлору “Заманбап Жибек Жолу Биргелешкен Тур пакетин” жүзөгө ашыруу боюнча Консорциум Протоколуна кол коюшту. Ага ылайык, туроператорлор бул туристтик пакетти өз өлкөлөрүнүн туристтик агенттиктеринде ишке ашырышы күтүлөт. 2018-жылы 8-августта Астана шаарында өткөн Түрк Кеңешине мүчө мамлекеттердин туризм министрлеринин төртүнчү жыйынында тараптар “Заманбап Жибек Жолу” Биргелешкен Туризм Пакетин

ишке киргизүү жана коммерциялык ишке ашыруу боюнча даярдык көрүү, анын ичинде туристтик пакеттин веб-сайтын иштеп чыгуу, баа саясаты, туроператорлордун маркетинг жана коммуникациялык стратегиясы, дүйнөлүк рынокто жылдыруу жана катышуучу өлкөлөрдүн каналдары аркылуу жарнамалык видеотасмаларды телекөрсөтүү, Дүйнөлүк Туризм Уюму менен өз ара аракеттенүү боюнча негизги маселелерин талкуулашты.

"Заманбап Жибек Жолу" биргелешкен тур пакети туристтерди катышуучу өлкөлөрдүн белгилүү туристтик жайларынан турган салттуу Жибек Жолунун уникалдуу маданий, руханий, тарыхый жана гастрономиялык жашоосу менен тааныштырууга, түрк тилдүү мамлекеттердин ортосундагы туристтердин агымын көбөйтүүгө жана үчүнчү жактардан келген туристтердин санын көбөйтүүгө багытталган.

Азербайжан

Азербайжан материалдык эмес мурастарга, тарыхый эстеликтерге жана имараттарга, ошондой эле жергиликтүү жана чет элдик конокторду суктантырган табигый ландшафттарга жана мыкты меймандостукка ээ. Азербайжандын туризм стратегиясы туруктуу иш-аракеттерге жана реалдуу ишке ашкан максаттарга басым жасоо менен узак мөөнөттүү перспективаларга жетүү үчүн өлкөнүн туристтик потенциалын ачууга багытталган.

Аймактык туризмди өнүктүрүү бул стратегиянын маанилүү компоненти болуп саналат. Бул жергиликтүү калкты туризм жана мурас баалуулуктар тизмегине интеграциялоо аркылуу экономиканы жандандырууну камтыйт. Өлкө боюнча иштеп жаткан Дестинацияларды Башкаруу Уюмунун (ДБУ) кеңселери жана азыркы учурда 7 мурас корукту башкарган Коруктарды Башкаруу Борбору (КББ) менен биргелешип күчтүү регионалдык тармак түзүлүп, ал аркылуу туризмдин өнүгүүсү децентрализациялынган.

Мындан тышкары, жеке сектордун бизнеси үчүн тренингдер жана потенциалды жогорулатуу программалары регионалдык тармак боюнча мекемелер жана 3 туризм тармагы ассоциациясы тарабынан ишке ашырылууда. Азербайжандын Мамлекеттик Туризм Агенттиги (МТА) 2018-жылдын 20-апрелинде туризм чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты жана

эрежелерди ишке ашыруучу борбордук аткаруу органы катары түзүлгөн. Азербайжан Туризм Башкармасы (АТБ) МТАга караштуу коомдук юридикалык жак болуп саналат жана туризм маркетинг органын билдирет.

Төрт негизги принцип, башкача айтканда, "туруктуулук", "атаандаштыкка жөндөмдүүлүк", "кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына жана баалуулугуна көңүл буруу" жана "мамлекеттик-жеке өнөктөштүк" Азербайжанды глобалдык масштабда жагымдуу жана ийгиликтүү туризм багыты катары таануу жана белгилөө үчүн өтө маанилүү. Алар тармактын тең салмактуу өнүгүүсүнө багытталган жана Азербайжанда туризмди өнүктүрүү стратегиясынын негизи деп эсептелет.

Ата Мекендик согушунда тарыхый жеңиштен кийин Азербайжан Республикасынын аймактык бүтүндүгүн калыбына келтирүү бошотулган аймактарда туризм тармагын өнүктүрүү үчүн шарттарды түздү. Карабахтын жагымдуу экономикалык жана географиялык абалы, бай ресурстары, уникалдуу табигый-климаттык өзгөчөлүктөрү, түшүмдүү топурагы, бай флора жана фаунасы өлкөнүн туризм тармагын өнүктүрүү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түздү. Армян вандалдары талкалаган музейлерди жана маданий-тарыхый эстеликтерди калыбына келтирүү жана реконструкциялоо, мейманкана комплекстерин куруу иштери жүргүзүлүүдө.

Ошол эле учурда бошотулган аймактарда ири инфраструктура жана транспорттук долбоорлор ишке ашырылууда. 8 айда курулуп бүткөн, 2021-жылдын 5-сентябрында пайдаланууга берилген Фузули эл аралык аэропорту, ошондой эле эл аралык аэропорттор Зангилян жана Лачин аймактарында курулууда. Карабахта ишке ашырылган транспорттук жана инфраструктуралык долбоорлор келечекте ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн арасында туризмди өнүктүрүү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзөт.

Туруктуулук принциби туризм тармагынын улуттук кирешеге жана жумуш менен камсыз кылуунун өсүшүнө кошкон салымын оптималдаштырууга багытталган. Атаандаштык жөндөмдүүлүгү чакан жана орто бизнести туризмди колдоо структурасын түзүү, аймактарды өнүктүрүү жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу, ар кандай кызмат көрсөтүүчүлөр үчүн эл аралык атаандаштыкка жөндөмдүү жеке сектордун

туризм индустриясынын ассоциацияларын түзүүгө көмөктөшүү сыяктуу максаттарды көздөйт. Мамлекеттик-жеке өнөктөштүк тармакты жана ага байланыштуу чакан жана орто ишканаларды каржылоо, гранттар, окутуу жана консультациялар менен камсыз кылат жана мамлекеттик өнөктөштөр менен биргеликте туризмге байланышкан бизнеске чет өлкөлүк түз инвестицияларды тартуулайт.

Казакстан

Туризм - 2017-жылы Казакстандын улуттук экономикасына 1,4% салым кошкон маанилүү тармагы болуп эсептелет. Бул тармак 118800 катталган бизнестен турат, өлкө боюнча 463700 адам иштейт жана бул 2018-жылдагы жалпы жумуштун 5,3% түзөт. Кирүү туризми жалпы экспорттук кирешенин 4,4% түздү, бул тейлөө экспортунун 36% түздү. 2018-жылы келгендердин саны 8,8 миллионго жетип, 2017-жылга салыштырмалуу 14,1% га, ал эми беш жылдын ичинде 28,5%га көбөйгөн. Негизги зыяратчылар мурдагы Совет Союзунун өлкөлөрү болуп, адатта, келгендердин 91,7% жана чыгымдардын 70,6% түзөт. Башка өлкөлөрдөн келген коноктор жалпы келүүчүлөрдүн 8,3% жана чыгымдардын 29,4% түздү.

Казакстан 2019-жылдын май айында “2019-2025-жылдарга Туризм индустриясын өнүктүрүү боюнча программасын” бекиткен. Программа Казакстанды 2025-жылга чейин дүйнөдөгү саякаттоо үчүн эң жагымдуу 50 өлкөнүн катарына кошууга багытталган. Программа туристтик кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу, продукциялардын жеткиликтүүлүгүн жана сапатын, ошондой эле туристтик кызыктуу жерлерди иштеп чыгуу менен өлкөнүн калкынын жашоо сапатын жогорулатуу максатында иштелип чыккан. Ошондой эле Программа тышкы жана ички туристтик агымдын өсүшүнө, жагымдуу туристтик климатты түзүү менен туризм тармагына инвестицияларды көбөйтүүгө жана Казакстандын туристтик потенциалын ички жана эл аралык рынокторго жайылтууга багытталган. “Kazakh Tourism JCS” Казакстандын улуттук туризм уюму ушул Программаны өзүнүн маркетинг жана илгерилетүү иш-аракеттерине жетекчилик кылуу жана туризмге инвестиция тартуу үчүн пайдаланган.

2019-2025-жылдарга Програмада коюлган максаттарга жетүү үчүн институционалдык негиздер чыңдалды, "Казакстан Туризми" ААК менен биргеликте иш алып барган улуттук жана жергиликтүү аткаруу органдары түзүлдү жана туризмдин кесилишкен мүнөзүн чечүү үчүн кошумча координациялык иш-чаралар иштелип чыкты. Туризм, божомолдорго ылайык, Казакстандын 30 ар кандай тармактарын байланыштырат.

2019-жылдын 27-28-август күндөрү Актау шаарында Казакстан Республикасынын Маданият жана спорт министрлиги Мангистау облусунун Акимчилиги менен биргеликте "Каспий деңизиндеги туризм" темасында Эл аралык Туризм Форумун жана Каспий мамлекеттеринин (Казакстан, Азербайжан, Түркмөнстан, Россия, Иран) биринчи беш тараптуу консультацияларын өткөрдү. Консультациялардын жыйынтыгында тараптар Каспийде туризмди андан ары өнүктүрүү, биргелешкен жаңы турларды түзүү, круиздик туризмди өнүктүрүү, өз ара сапарларды жөнөкөйлөтүү үчүн визалык жана миграциялык режимдерди либералдаштыруу, Каспий аймагындагы туризмди бир эле мезгилде өнүктүрүүнүн бирдиктүү концепциясын иштеп чыгуу жана Каспий деңизинин алдында бирдиктүү туристтик брендди түзүү, ошондой эле туристтик объектилердин жана кызмат көрсөтүүлөрдүн бирдиктүү методологиясын сертификациялоо сыяктуу маселелер боюнча бир катар биргелешкен чечимдерди кабыл алышты.

2019-жылдын 17-апрелинде Алматы шаарында 19-Эл аралык Казакстан туризм жана саякат көргөзмөсү "KITF 2019" болуп өттү, ага Азербайжан менен Түркиянын өкүлдөрү катышты. 2019-жылдын 29-30-июнь күндөрү Азербайжандын өкүлдөрү катышкан "Kóshpendiler Álemi" аттуу эл аралык этникалык фестивалы жана "Улуу Дала Өлкөсү" көргөзмөсү өттү. 2019-жылдын 18-21-сентябрында Нур-Султан шаарында РАТА Travel Mart 2019 эл аралык туристтик көргөзмөсү болуп өттү, жана анын алкагында жаштардын симпозиуму, туризм маркетинги жана технологиялар боюнча форумдар уюштурулган.

Казакстан Республикасынын Туризм индустриясын өнүктүрүү боюнча мамлекеттик программанын негизги бөлүмдөрүнүн бири - Казакстандын саякаттоосунун жана туризмдин дүйнөдөгү атаандаштыкка

жөндөмдүүлүгүн аныктоочу визалык жана миграциялык режимдерди либералдаштыруу. Жарандары Казакстанга визасыз кирүү укугуна ээ болгон өлкөлөрдүн (73 өлкө) тизмеси кеңейтилди. Бүгүнкү күндө Казакстан 20 өлкө менен улуттук паспорттордун ээлерин визадан бошотуу боюнча келишимдерге кол койду.

Муну менен катар Казакстан Өкмөтү чет элдик туристтерди тартуу боюнча мурун көрбөгөндөй кадамдарды жасады. Өзбекстан Республикасынын, Россия Федерациясынын, Түркиянын, Азербайжандын, Ирандын популярдуу маалымат сайттарында макалаларын жарыялоо менен Казакстан Республикасынын туристтик потенциалын жайылтууга өзгөчө көңүл бурулууда.

2020-жылдын 3-мартында Казакстан Республикасынын Маданият жана спорт министрлигинин, "Казак туризм" ААКнын жана Түрк Кеңешинин Катчылыгынын өкүлдөрүнүн жолугушуусунун жүрүшүндө алдыңкы 10 инвестициялык долбоор, ошондой эле казак тараптын "VISA SILK ROAD" бирдиктүү виза тутумун киргизүү демилгеси сунушталды. Кабыл алынган Протоколго ылайык, тараптар туристтик университеттердин ортосунда кызматташтыкты орнотууга, катышуучу өлкөлөрдүн университеттеринде "Туризм боюнча компетенттүүлүк борборун" түзүүгө жана "Туристтик борборлор демилгеси" долбоорун ишке ашырууга, Туркестан, Чымкент, Алматы жана Актау шаарларынын туристтик потенциалдары жөнүндө жарнамалык видеотасманы түзүүгө макулдашышты.

Кыргызстан

Кыргыз Республикасы туризм тармагын өлкөнүн экономикалык өнүгүүсүн стимулдаштырууга жөндөмдүү артыкчылыктуу тармак катары карайт. 1995-жылдан бери Кыргыз Республикасы туризм тармагына байланыштуу саясатты, программаларды жана иш-аракеттер планын жөнгө салуучу ар кандай ийгиликтер менен ишке ашырылган ченемдик укуктук актыларды кабыл алган.

Кыргызстанда туристтик компаниялар сунуштаган түрдүү туристтик кызматтар жана бара турган жерлер бар. Учурдагы туризмдин баалуулуктар тизмегинин негизги туристтик продуктунун түрүнө жараша үч кең

категорияга топтоштурулган. Баалуулуктар тизмеги: 1) Ысык-Көл жээгиндеги туризм; 2) маданий жана “жумшак окуялуу”¹ туризм, анын ичинде экотуризм; 3) экстремалдык спорт жана окуялуу туризм. Бул категориялар туризм секторунун кирешелеринин негизги бөлүгүн түзөт жана Кыргызстандагы туристтик ишмердүүлүктүн кеңири спектрин чагылдырат.

Кыргыз Республикасында туризм тармагы ИДӨнүн 5,2% түзүп, жумушчу орундарды түзүү жана экономикалык өнүгүү үчүн өсүп келе жаткан маанилүү тармак болуп эсептелет. Кыргыз Республикасында Ысык-Көл - дүйнөдөгү экинчи чоң бийик тоолуу көл, көрүнүктүү Тянь-Шань тоо тизмеги жана тарыхый Жибек Жолунун бөлүгү сыяктуу кошумча чет элдик коноктордун көңүлүн бурган көптөгөн уникалдуу жаратылыш жана маданий кооз жерлери бар.

2018-жылдын сентябрь айында Кыргыз Республикасы үчүнчү Дүйнөлүк Көчмөндөр Оюндарын ийгиликтүү өткөрүп, макулдашылган өнөктүк дүйнөлүк массалык маалымат каражаттарынын көңүлүн Оюндарга буруп, эл аралык аренада Кыргыз Республикасынын уникалдуу брендин даңазалаган.

2019-жылы туристтердин саны 1,8 миллионго чейин туруктуу өсүп, мурдагы Советтер Союзунан келген коноктор Кыргыз Республикасына келген туристтердин басымдуу көпчүлүгүн түзүп келишет. Эсептөөлөр боюнча, туристтердин 70% жакыны Казакстандан, 13% Россиядан, 2% Европа өлкөлөрүнөн келишет. Туризм чөйрөсүндө калктын иш менен камсыз болушу 40 миңге жакын адамды же Кыргыз Республикасындагы расмий иш менен камсыз болгондордун 2% түзөт.

Түркия

Түркия альтернативдик туризм категориясына ылайыкташтырылган туризмдин ар кандай түрлөрү үчүн уникалдуу мүмкүнчүлүктөргө ээ. Алар деңиз жээгиндеги туризмден тышкары, ден-соолукту чыңдоочу жана жылууулук туризм, кышкы спорт, тоого чыгуу жана жайгашуу туризм, окуялуу туризм, плато туризм жана экотуризм, конференция жана экспо

---

¹ Жумшак окуялуу туризм - тобокелдиги сезилген, бирок тобокелдик деңгээли төмөн, минималдуу милдеттенмелерди жана алгачкы көндүмдөрдү талап кылган ишти билдирет; бул иш-чаралардын көпчүлүгүн тажрыйбалуу гиддер жетектейт. Жумшак туризм өзүнө жөө сейилдөө, кемпинг, жөө басуу, байдарка менен сүзүү ж.б. кирет.

туризм, круиздик кеме жана яхта туризм, гольф туризм жана башкалар. Бирок, бул потенциал рационалдуу пайдаланылып жатат деп айтуу дагы деле кыйын. Ошентип, Түркиянын 2023-жылга чейинки Туризм Стратегиясы жана 2023-жылга карата Иш-аракеттер Планы биргеликте табигый, маданий, тарыхый жана географиялык баалуулуктарды акылдуулук менен колдонууну жана Түркиянын туризм бизнесиндеги үлүшүн көбөйтүүнү максат кылат.

Түркиянын 2023-жылга карата туризм стратегиясы пландаштыруу, инвестициялар тартуу, уюштуруу, ички туризм, изилдөө жана өнүгүү, кызмат көрсөтүү, транспорттук жана инфраструктураны чыңдоо, илгерилетүү жана маркетинг, билим берүү, шаар деңгээлиндеги брендинг, туристтик продуктуларды диверсификациялоо, иштеп жаткан туристтик аймактарды калыбына келтирүү жана туристтик багыттарды жакшыртуу жаатында көптөгөн узак мөөнөттүү стратегияларды сунуш кылат. Стратегияда экономикалык өсүштү колдогон, физикалык жактан колдонула турган, социалдык багытталган жана туруктуу туризм принцибин адилеттүү чагылдырган пландоо ыкмасы колдонулат.

Туристтик ишмердүүлүктүн улуттук жана регионалдык деңгээлде өнүгүшүн камсыз кылуу, артыкчылыктуу региондор жана райондор аныкталганда жана ушул тармактарга байланыштуу инфраструктуралык долбоорлордун керектүү топтомдору тиешелүү субъектилердин жана уюмдардын инвестицияларынын графигине киргизилгенде гана ишке ашырылышы мүмкүн.

ТҮРКПА мүчө өлкөлөр күтүлүп жаткан реформаларды жана өзгөрүүлөрдү ишке ашыруу үчүн Түркия үчүн туризм секторундагы маанилүү максаттуу аудиторияны түзөт. Түркия жана башка түрк тилдүү мамлекеттер тарыхтын түпкүрүнөн келе жаткан кадыресе маданият жана ушул сыяктуу керектөөчүлүк адаттар менен бекем байланышкан. ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдөн Түркияга келген туристтердин саны каалаган деңгээлде болбосо дагы көбөйүп жаткандай сезилет. Албетте, Түркиянын табигый кооздугу, туризм жана тейлөө тармактарынын жогорку деңгээлде өнүгүшү жана институционалдаштыруу процессинде топтолгон тажрыйба буга чоң салым кошууда.

Түркиянын Статистикалык институтунун статистикалык маалыматтарына ылайык, түрк тилдүү өлкөлөрдөн Түркияга келген туристтердин үлүшү жалпы санынын 2,9% түзөт. Өлкөлөрдү өзүнчө алып карасак, Казакстандан келген туристтердин саны (402 384 адам) башка үч түрк тилдүү өлкөлөргө караганда көп экени байкалат. Кыргызстандан Түркияга сапар тарткан кыргыз жарандарынын саны алгачкы жолу 2017-жылы 100 миңден ашканы билинет. Бул статистиканын өсүүсүндө Кыргызстандан деңиз жээгиндеги мейманканаларга иштегени кеткен жумушчулардын ролу чоң. 2018-жылы жумушчулардын саны 2017-жылга салыштырмалуу 9,55% көбөйүп, 114 926 адамга жеткен.

КОРУТУНДУ

Жалпы тарыхый жана маданий тамырларга ээ ТҮРКПА мүчө өлкөлөрдүн туризм жаатында эбегейсиз потенциалы бар. Бирок мүчө өлкөлөрдүн арасындагы туризм ишмердүүлүгүнүн деңгээли каалаган деңгээлде эмес. Андан тышкары, Ковид-19 пандемиясы туризмге да чоң сокку урду.

Ковид-19 пандемиясы учурунда түрк тилдүү өлкөлөрдүн арасындагы туризмди өнүктүрүү жаатында көрүлгөн чаралар эки тараптуу жана көп тараптуу деңгээлде күчөтүлүшү керек.

Мүчө мамлекеттер түрк тилдүү өлкөлөрдө туризмди өнүктүрүүнүн бирдиктүү стратегиясын жана иш-аракеттер планын иштеп чыгуу менен туризм жаатында алына турган утуштарды көбөйтө алышат.